

Рад примљен: 15.09.2019.
Рад прихваћен: 09.02.2020.

UDK: 821.163.41(=163.41):271.2-29
Прегледни научни чланак
doi: 10.7251/NOE2008105V

МАЈА Видовић

Клуб историчара Посавине
majuska55@hotmail.com

СВЕТОСАВСКИ ЗАВЈЕТ СРПСКОГ НАРОДА ПОД ТУРСКОМ ВЛАШЋУ

САЖЕТАК

У формирању националног идентитета важну улогу играју завјети и митови. За српски народ два завјета су од круцијалне важности за очување идентитета. То су Светосавски и Косовски завјет. Ти завјети се посебно стављају у први план у критичним историјским раздобљима. Завјети утичу на развој колективне припадности, стандарде понашања, обећавају солидарност и повезаност народа у једну цијелину. Утичу на чување традиције, културе и обичаја. Утичу на развој колективне културе сјећања, очувања и преношења на будуће генерације.

Кључне ријечи: национални идентитет, светосавски завјет, мит, колективно сјећање

Општеприхваћена чињеница је да етнички идентитети представљају основу националних идентитета (Šljukić, 2012, p. 285). Управо због тога се сматра да нације морају имати језгро заједничких вриједности, у ствари заједничку културу: историјска сјећања, митове, симболе и традицију (*Ibid.*). Култура и традиција увијек настају у одређеном контексту, подређене су закону промјене, али се због спорог ритма тих промјена традиција схвата као културна непромјењивост и добија неупитни статус у заједници која је доживљава као чинилац колективног идентитета (Jovanović, 2014, p. 261). Функције митова су у контексту етничког и националног изграђивања веома значајне и на њихов процес изграђивања утичу вишеслојно. Од митова се очекује да инспиришу самообнављајућу колективну акцију, да симболички одговарају на најважнија питања идентитета, да формирају стандарде понашања, да промовишу солидарност и братство потискујући осјећање отуђености и несигурности. Јовановић тврди да митови, говорећи нам ко смо и одакле смо, кључно усмјеравају нашу активност (Jovanović, 2014, p. 286). Поред многобројних митова, хероја и завјета, код српског народа посебно су значајна два завјета (мита), а то су светосавски и косовски. Када говоримо о завјетима и митовима, треба узети у обзир да се ради о различитим појмовима. Међутим, у свјести српског народа, ако не увијек, онда веома често, они се изједначавају. Мит по својој дефиницији представља врсту казивања или предања које је засновано на неким имагинарним начелима. За разлику од мита, завјет представља аманет, обећање или завјештање, како се још може дефинисати.

Мит о изабраности

Основне атрибуте етничке заједнице представљају: колективно властито име, мит о заједничким прецима, заједничка историјска сјећања, један или више диференцирајућих елемената заједничке културе, повезаност с одређеном „домовином“ и осјећање солидарности код значајнијег дијела популације. Многи аутори сматрају да ови атрибути посједују, поред културне, и историјску садржину (Šljukić, 2012, p. 285). У контексту тога, нису малобројни аутори који тврде да оно што се зове православно светосавље, представља суштину историјског код српског народа (Vitezović, 1999, p. 20).

Сваког припадника одређене етничке заједнице карактерише осјећај да са другим члановим своје етничке групе припада „супер-породици“, да је њихова историјска заједница јединствена, да њихово наслеђе мора бити заштићено од унутрашњег кварења и спољашње контроле и да њихова заједница има свету дужност да шири вриједности своје културе међу другим народима. Другим ријечима, развијање мита о етничкој изабраности (мит о изабраном народу) од кључног је значаја за опстанак етничких заједница (Šljukić, 2012, p. 287). Митови имају значајну друштвену и политичку улогу и представљају конститутивни дио етничког и националног идентитета. Према мишљењу Едгара Морена¹, мит заправо представља стожер нације и националне државе (Vukočić, 2014, p. 39). Нација, другим ријечима, према оваквом резонувању, помаже човјеку да успостави јединство прошлости, садашњости и будућности, тако што преко идеје заједништва успијева да превлада изазове индивидуалне егзистенције и све присутнију усамљеност која се шири са јачањем модерних, индивидуалистичких идеологија (Ković, 2016, p. 69).

Митови и митска историја своју функцију проналазе у враћању у живот заједничког наслеђа и стога имају фундаменталну улогу у процесу одређивања оног што неко друштво као јединствена заједница јесте (Vukočić, 2014, p. 40). Један од таквих примјера представља и процес преноса моштију Светог Симеона из Хиландара у манастир Студеницу, у унапријед припремљени гроб, читаву замисао Студенице као надгробне цркве и династичког маузолеја Немањића, који представља језгро њиховог култа. На тај начин су мит и историја постали једно. Иво Андрић је чак писао да се у митовима крије права историја човјечанства. *Митови*, по његовом мишљењу, *овайлођују и у себи сажимају искуства генерација. Вјерујем да су вјера, завјет и митови наши прави покретачи* (Ković, 2016, p. 69).

Светосавски завјет

Индивидуално или колективно памћење битних доживљаја и искустава који се сјећањем могу вербално или сликовно репродуковати подразумијева свијест о континуитету постојања и потврду сопственог идентитета (Jovanović, 2014: 257). Код српског народа, као доминантан наратив постоји слика о томе да је његова историја

¹ Едгар Морен, француски филозоф и културолог.

кроз вијекове, од времена живота првог српског архиепископа Саве Немањића², одређена светосављем (Vitezović, 1999, p. 20). Овакво виђење историје српског народа је поетизовано представама попут оних које нам говоре да се дјело живог Саве Немањића преточило у дјело бесмртног Светог Саве. А највеће дјело архиепископа Саве је, према таквим представама, српска држава, нарочито њено конституисање права, устројства, просвјете, привреде и здравства у том периоду.

Архиепископ Сава не представља само духовни узор у конституисању етничке заједнице из перспективе каснијих нараштаја, него је и свјесни зачетник првих култова и завјета. Не треба заборавити да је Сава као Светогорац пренио мошти свога оца Стефана Немање (монаха Симеона) у Србију и активно учествовао у стварању његовог култа. Стварање култа имало је и функционалну улогу јер се прије свега односило на одређена схватања политичког реда и поретка. Свети Симеон и Свети Сава стоје на почетку приче о темељима српског идентитета (Ković, 2016, p. 71). Нема никакве сумње у то да је Сава Немањић највећи и најомиљенији српски светац, као и главни јунак српског народног предања (митологије). Савин култ је често био натопљен и романтичарским национализмом (Kolarić, 2003, p. 1). Говорећи о Сави Немањићу као српском бесцјеном благу, Марко С. Марковић³ надахнуто записује: Ако негдје постоји идеја српског народа, као што то бива у свијету Платонових идеја, онда ту идеју пред Богом представља Свети Сава. И додаје како само Свети Сава обезбјеђује наш континуитет, даје нам оригиналан печат и лик (Kolarić, 2003, p. 2). Култови Светог Саве, Светог Симеона и Светог кнеза Лазара су била кључна мјеста сјећања која су Србе разликовала од других, понекад врло блиских, сусједних, православних и словенских народа (Ković, 2016, p. 22).

Једна од кључних одлика колектива је да његује сјећање на своје покојнике и чини им, у оквиру посмртних ритуала, посебан култ који након одређеног времена уступа мјесто заједничком култу свих умрлих (Јовановић, 2014, p. 260). Будући да су меморисани садржаји хетерогени и везани за различите временске периоде, непоузда-

² Растко Немањић, најмлађи син Стефана Немање, родоначелника династије Немањића, замонашио се на Светој Гори и добио монашко име Сава. Био је први српски архиепископ, када је 1219. године установљена српска архиепископија.

³ Марко С. Марковић (1924–2012) теолог, доктор политичких наука, историчар и књижевни критичар.

ност њиховог тачног репродуковања отвара питање начина на који колектив памти своју прошлост (Јовановић, 2014, р. 257). Традиција и предање говоре заправо о начину на који памтимо сопствену културну прошлост којом се потврђујемо у садашњости и будућности (Јовановић, 2014, рр. 265–266).

Улога цркве у ширењу завјета међу српским народом

Српска православна црква одиграла је битну улогу у ширењу завјета међу Србима. Она је чувала сјећање на своје владаре и активно учествовала у одржавању и ширењу њихових култова међу народом. Умногome се због такве дјелатности цркве сматра да је она имала већу улогу у очувању свијести од државности, у тренуцима када није постојала српска држава. Због тога се као изузетно значајна улога цркве сматра њен утицај на српски народ и његову свијест о сопственој државности као круни колективитета. У вијековима османске и хабзбуршке власти, посебан српски идентитет уобличио се око цркве и заједничких сјећања. И у административној издјељености XIX вијека, ниже свештенство чувало је српско предање и континуитет (Šljukić, 2012, р. 286). Једина српска институција која је сачувала континуитет од доба Светог Саве до данас јесте Српска православна црква (Šljukić, 2012, рр. 286–287). У вјери, култу и дневној пракси она, већ девет вијекова, непосредно спаја безбројне српске нараштаје (Ковић, 2016, р. 21). Српска црква наставила је да представља континуирани чинилац у одржавању етничког идентитета код српског народа. Она такође континуирано дјелује у духу светосавља и предања Немањића (Samardžić, 1994, р. 37).

Српска црква је настојала да на окупу одржи српски народ не само преко представа о заједничком етничком колективитету, него и преко територијалног обједињавања. Пећка патријаршија⁴

⁴ Пећка патријаршија је укинута бератом султана Мустафе III, од 11. септембра 1766. године. Шест мјесеци послије тога, укинута је и аутокефална охридска архиепископија. Патријарх Самуило је потчинио Пећ под управу Призренске митрополије. Учинио је то како би у очима српског народа уништио њен вјерски, национални и политички значај. Посљедице укидања пећке патријаршије остале су трајне. Епископи српске народности који су се 1766. године затекли у својим епархијама морали су се повући. На њихова мјеста дошли су владике Грци, који су успоставили сопствени режим економског тлачења и духовног занемаривања српске цркве и народа. Забиљежене су, најзад, и нове појаве пре-

је показивала смишљен труд да манастири остану свуда гдје, у свом помјерању, стигне и српски народ (Samardžić, 1994, p. 122). У великом броју других богомоља, расутих широм тадашње Србије, манастир Манасија⁵ и Каленић⁶ знак су вазнесења једне државе и једног народа уочи пропасти која се олујно приближавала као неминуовност (Gavrilović, 2009, pp. 12–13). Српски народ је показао довољну виталност да преживи надолazeћу опасност која је пријетила од Османлија. Та виталност прије свега је посљедица развијености српског друштва средњег вијека (Gavrilović, 2009, p. 15). Од сутона деспотовине до успостављања турске превласти у XVI вијеку, чини се да је српски народ коначно усвојио, у виду епског и литургијског предања, ону средњовјековну баштину чији су творци били Немањићи и њихова властела. Он је и духовно пригрлио и споменике светосавске побожности, своје цркве и манастире, и остао им толико привржен да је, заједно с њима, преузео оне ктиторске обичаје које су некада одњеговали Немањићи (Ibid.). Међу њима је и најважнији правни акт средњовјековне српске државе, кодекс који је око 1220. године издао Сава под називом Крмчија (Номоканон). Из Номоканона наслућује се једна диархична идеологија симфоније државе и цркве (Dušanić-Marjanović, 1997, p. 267). Поред тога, ту су и житија Светог Симеона Мироточивог, Светог Саве. Један од битних чинилаца народне традиције је и предање којим се преносе стечена искуства, знања, усмено народно стваралаштво и духовни садржаји. У ширем значењу, сматрано цјелокупном усменом културом која се преноси, односно предаје с кољена на кољено, предање је поистовјећивано са традицијом (Jovanović, 2014, p. 261).

И Турци, и католици, па чак и Грци, покушавали су да унесу понеку смутњу у српска предања, изобличујући их на штету тог народа, али је он, ипак, успијевао да све то савлада и наткрили духом светосавља, а у неким случајевима, посебно када је у питању памћење на Косово, злоћудна потурања са стране преображавао је у легендарне податке и мисао који су опет њему ишли у корист

ласка на ислам, јер су многи, поготово на Косову и у сусједним областима, гдје је и притисак био најтежи, без подршке народне цркве губили наду у долазак бољих времена. (Samardžić, 1994, pp. 548, 550, 552).

⁵ Манастир Манасија или Ресава је један од најзначајнијих споменика српске средњовјековне културе и најзначајнија грађевина која припада такозваној „Моравској школи“. Манастир је задужбина деспота Стефана Лазаревића.

⁶ Каленић је задужбина протовестијара Богдана, угледног велможе деспота Стефана Лазаревића.

(Samardžić, 1994, p. 120). Посљедице исламизације у освојеним земљама на ширем простору Балканског полуострва многостране су, што је сасвим разумљиво ако се на ум узме да је ислам наступао не само као религија него и као политичка идеологија, култура и цивилизација (Vasić, 2005, p. 81). Само путем исламизације домаћег становништва, источњачка култура и цивилизација могле су да оставе дубок коријен на јужнословенским просторима (Vasić, 2005, p. 81). Домаће становништво је почело да присваја начин живота османског царства које се огледало у начину размишљања, одијевања, употребе турцизама (језику), култури, обичајима, администрацији итд., покушавајући на тај начин да буду што више слични Турцима.

Култ моштију Светог Саве

За вријеме Османске владавине, проширио се култ Светог Саве не само на све дијелове православног народа него и на римокатолике, па и код припадника исламске вјероисповијести. Временом је постао поштован једнако код свих. Године 1547, забиљежио је Жан Шесно да Турци (мислећи на хришћане који су прешли у ислам) *пошћују гроб Светиої Саве и манастѝиру дијеле милостѝињу* (Slijerčević, 2013, p. 34). У својим Хроникама, гроф Ђорђе Бранковић прича како је неки бег јавио турским властима да Турци вјерују Светоме Сави и узимају знак крста и покрштавају се (Zirojević, 2018, p. 433). Питање моштију Светог Саве чини средиштем шире проблематике везане за култ најпоштованијег српског светитеља (Роровић, 1998, p. 251). Најдраматичнији тренутак њихове историје, који је у свијести савременика, а нарочито потомства, добио размјере општенародне несреће, било је спаљивање моштију, изведено по заповијести Синан-паше, протагонисте радикалне арбанашке струје која је стекла превласт на Порти (Роровић, 1998, p. 262). Миленко Филиповић⁷ истиче да је култ Светог Саве био веома јак и међу муслиманима, па је отуда један од важних узрока што су Турци 1594. године спалили његово тијело било баш то велико поштовање које су му указали муслимани (Zirojević, 2018, p. 435).

Други узрок спаљивања био је устанак Срба у Банату 1594. године.

⁷ Миленко С. Филиповић је био један од најзначајнијих српских и југословенских етнолога и етнографа.

Послије напада српских чета на Вршац у марту 1594⁸, Синан-паша, велики везир и главни заповједник турске војске, био је озлојеђен на те српске чете, и ријешо се, изгледа тада, на један непромишљен корак. Он је, с намјером да казни Србе или да их заплаши, наредио да се пренесу мошти Светог Саве у Београд⁹, гдје их је 27. априла године 1594. спалио. Католички писац Иван Томко Мрнавић, који је из посебних побуда писао о животу првог српског архиепископа, донио је вијест у коју се не мора вјеровати, али која се сасвим уклапа у општу представу ствари – да су устаници у Банату 1594. године носили у бојевима заставе с ликом Светог Саве (Samardžić, 1994, р. 229). Међутим, треба напоменути да су се у историографији водиле бројне расправе око тачне године спаљивања моштију. Поједини историчари су сматрали, на основу појединих историјских извора, да се то догодило 1595. године. Било како било, мошти Светог Саве од тог тренутка су постале један од фундаменталних елемената народног предања и још више учврстили његов култ. Из наведеног можемо закључити да је Синан-паша учинио супротно од онога што је желио, те је тако светосавље још више уткао у мисао српског народа.

Формиран у контексту односа паганске и хришћанске религије, лик Светог Саве одржава и основне карактеристике српског народног вјеровања (Јовановић, 1998, р. 439). Наиме, како је послије примања хришћанства постало сасвим јасно да је немогуће искоријенити паганске, народне обичаје, српски архиепископ Сава је у 13. вијеку упутио свештенству да, умјесто прогона, паганској традицији дају хришћанска обиљежја. И тако је слава, народни обичај поштовања свеца заштитника код Срба, ушао у српску традицију. И тако је слава замијенила прослављање паганског заштитника хришћанским. У митолошкој свијести, Свети Сава има многе особине које се не могу назвати хришћанским. Светац је често гњеван, раздражљив и увијек спреман да кажњава. Гњев је често немотивисан или недовољно мотивисан, а казне често претјеране, некад и неправедне. Будући да је старо српско врховно божанство било бог путник, тако и Свети Сава путује од мјеста до мјеста и поучава људе. Зато и није

⁸ Устанак у Банату био је један од највећих устанака српског народа против турске власти (Темишварски ејалет) прије Првог српског устанка, избио је 1594. године, а предводио га је епископ Вршца Теодор Несторовић.

⁹ Мошти Светог Саве почивале су у манастиру Милешева, задужбини краља Владислава.

ништа необично што је управо Свети Сава, као путник, заштитник опанчарског заната међу Србима. Светац путујући поучава народ занатима, умијећима, лијечењу и вјештинама. Свети Сава се упоређује и са вуком. Свети Сава је, поред свих својих особина, у митолошкој свијести Срба најпрепознатљивији по својим вуковима. Светац вуковима одређује храну за наредну годину, даје упутства у које торове да иду, коју овцу и колико оваца да поједу. Односи између Светог Саве и вукова су блиски, крајње пријатељски, а вукови су и његови чести пратиоци. Предањима о Светоме Сави насталим у различитим историјским периодима, посебно је развијен однос према злу. Наиме, злу коме је народ био изложен супростављен је светац и његова чудотворна моћ, којом побјеђује и надмудрује и спасава народ. У читавом низу предања, Свети Сава је симбол борбе против зла, али и вјере у побједу и ослобођење (Јовановић, 1998, р. 443).

Коријени завјета светосавске нације

Уочено је да дјела Доментијана и Теодосија, као и зидно сликарство дома Спаса у Жичи, свједоче да је Свети Сава већ у свом времену препознаван као оснивач црквене организације који је, као и апостоли, привео Христу *свој народ и своје ошечество*. Штавише, Доментијанова житија Светог Саве и Светог Симеона упућују на постојање свијести о *изабраности* и *завјетности*. Из породичног дома у коме је стасала и одржава се Премудрост и гдје је, како наводи Доментијан, *говорећи Духом светим и свагда молећи се Господу да му покаже пут по коме ходићи сасијти себе*, али и оне које за њим тим путем корачају, Свети Сава доспијева у дом свете Богородице и *сагледавши њезин дом, положи на срце своје да ту сатвори себи дом* (Domentijan, 1938, рр. 30, 35). С друге стране, имамо и Теодосија који истиче да је Свети Сава богоизабран да се од ране младости креће стазом *Божјих угодника, прейодобних ошца и саосника* и да је на том путу врхунац стечене божанске мудрости остварио и у разним чудима (Teodosije, 1984, р. 113). Теодосије јасно истиче да је Свети Сава рођен по светој вољи Божјој: *И ово би почетак неисканих Божјих судова, да као послије живошом, тако најпорије у рођењу буде чудесно дијете, јер то није ни било само дјело људске природе, него и зајосвјест свесилној Боја, који побјеђује законе природе како хоће* (Teodosije, 1984, р. 6). Такви мотиви, у чијем је средишту култ

светитеља, проналазе се и код потоњих српских писаца. Поређења династије Немањића са старозавјетном лозом Јесејевом, истакнута у текстовима и, нарочито, на фрескама немањићских задужбина, заснивала су се на култу Светог Симеона, који је осмислио Свети Сава, као коријену из кога израстају изданци његове династије, али и цијелог српског народа (Ковић, 2018). Из старојеврејског виђења владара као везе између Бога и изабраног народа, произилази и хришћанско виђење о владару који је бранитељ вјере и, уједно, творац, па и персонификација државе. Код средњовјековних Срба, на специфичан начин су се испреплетла политичка и првосвештеничка својства Јакова–Давида и сусрела се у лику Стефана Немање, идеалног прототипа свих Немањића на српском пријестолу (Dušanić-Mađanović, 1997, p. 191). Култ нације се код Срба формирао као култ одбране својине, државе. У таквим представама, снага нације се мјери снагом државе (Vidović, 2008, p. 49). Нарочито ту до изражаја долазе црквени великодостојници који су сматрали да је завјет, којем су Срби одани и који Србе окупља (као сила Логоса, сила духовне сабраности у заједницу духовну) у заједницу небеску, заједницу Логоса, са Христом на челу, да тај Завјет потиче од Светог Саве. Нарочито до изражаја долази наратив да је тим завјетом Србе у духовну заједницу сабрао Свети Сава (силом Логоса), као и то да је тим завјетом Србе у црквену заједницу (завјетну заједницу) крстио Свети Сава. Зато је тај завјет светосавски. Првобитно светосавски, а косовским ће тај завјет бити називан касније, посебно послије Велике сеобе Срба (Velimirović, 2013, p. 88).

Значај Светог Саве, тј. светосавског завјета – као живе душе и етничког окупљања Срба, имао је одјека и код његових неистомишљеника и противника. Као један такав примјер истичемо дјело *Јужнославенско њиџање и свјетски раџ* (1917), потписано именом Сидланд (Иво Пилар)¹⁰. У овом дјелу се истиче да суштину и снагу опстанка Срба не чини ни држава, ни војска, ни ратне побједи, ни језик, него само култ Светог Саве, који је суштина завјета Срба. За нашу историографију важно је и дјело Св. Владике Николаја Велимировића, *Национализам Светиої Саве*, гдје он наводи да Савин национализам обухвата народну цркву, народну династију, народну културу и народну одбрану. Све оно што И. Пилар наводи да не чини снагу опстанка Срба, јер је све то како наводи владика Николај

¹⁰ Иво Пилар (под псеудонимом L. von Südländ), хрватски правник, историчар, сматран иницијатором хрватске геополитике и правашки политичар.

спојено у једну личност, а то је Свети Сава. Ава Јустин Ђелијски наводи, у дјелу *Распко и савремена омладина*, да је Растко (Свети Сава) најидеалнији програм наше омладине и најсигурнији вођ и руковођ у остварењу тог програма. Према њему, жива душа српског народа, историје и славе, и морала и части је култ Светог Саве, тј. присуство лика Светог Саве у души Србина. Симптоматично је да, иако су на супротним странама и према својим намјерама и према интересима због којих су се бавили ликом Светог Саве, ава Јустин, Николај Велимировић, са једне стране и Сидланд (Иво Пилар), са друге, доносе сличне закључке о значају Светог Саве за српски етнички идентитет. Иво Пилар у свом тексту тврди да *Сила Срба није ни ејска, ни војна, ни хајдучка, ни јуначка – све је то ѿвршно и колебљиво, у ѿразу склоно ѿревари, унијаћењу! – не ѿ само завјетна... А то је сила култа Светиој Саве, аушокефалне Цркве!*

Поред књижевности, култу Светог Саве доприносе и многобројна умјетничка дјела. Најстарији, аутентични лик Светог Саве, налази се у манастиру Милешева. Такође, Урош Предић је придонио развоју култа Светог Саве стварајући познату композицију *Свети Сава са дјецом*, те многе друге фреске и сликарске композиције.

Закључак

Како наводи Ж. Видовић, у свом дјелу *Историја и вера*: Култ нације је тако култ одбране својине, државе. Снага нације се мјери снагом државе. (Vidović, 2008, pp. 51–52) Историја је континуитет који је – с обзиром на смрт која раздваја генерацију од генерације – могућ само као континуитет духовни, тј. континуитет саосјећања (саживљавања) потомака са прецима. Дух тог саосјећања је супстанција и сила историје (Vidović, 2008, p. 82). Није за човјека важно (хамлетовско) питање бити или не бити, него има ли битије (постојање, живот) смисла или нема (Vidović, 2008, p. 82). Захваљујући прије свега Српској православној цркви, која је тај завјет (култ) учврстила и, можемо слободно рећи, подигла из коријена, и народним пјесмама које су се преносиле с кољена на кољено, завјет се одржао генерацијама. Он постоји и данас, али не у тој мјери као што је био у ранијим временима. Савиндан и Видовдан су два значајна празника за идентитет српског народа. Срби га поштују и сваке године одају почаст на те празнике. Почевши од манастира

Милешеве, који је брижно чувао мошти св. Саве, док нису спаљене на Врачару, те манастира Раванице гдје су се налазиле (и данас се налазе) мошти кнеза Лазара, српски народ је добијао мотиве за своје етничко уобличавање. Светосавски завјет се развијао у интервалима. У неким тренуцима је био више, у неким мање доминантан. Завјети представљају, заправо, неписани а увијек присутни национални програм неког народа. Завјети увијек пледирају на оличење хероизма и жртве за идеале као што су: слобода, отаџбина, вјера и идентитет.

Литература:

- Domentijan. (1938). *Život Svetog Save i Svetog Simeona*. (V. Ćorović, prir.). Beograd: SKZ.
- Dušanić-Marjanović, S. (1997). *Vladarska ideologija Nemanjića: Diplomatička studija*. Beograd: Clio.
- Gavrilović, Ž. (2009). *Kosovski zavet srpskog naroda*. Beograd: izdanje autora.
- Jovanović, B. (1998). Sveti Sava u srpskom narodnom predanju i verovanju. U Sima Ćirković (ur.), *Međunarodni naučni skup Sveti Sava u srpskoj istoriji i tradiciji*. Beograd, Kraljevo: SANU, Narodni muzej. 439–446.
- Jovanović, B. (2014). Kreativno pamćenje u narodnim predanjima. U Sunčica Denić (ur.), *Godišnjak Učiteljskog fakulteta u Vranju, knjiga V*. 257–269.
- Kolarić, I. (januar 2003). Trinaesti apostol, *Pedagoška praksa*, 555, 1–3.
- Ković, M. (12. februar 2018). *Kosovski zavet i nacionalni identitet Srba*. SRBski FBReporter. <https://facebookreporter.org/2018/02/12/milos-kovic-kosovski-zavet-i-nacionalni-identitet-srba/>
- Ković, M. (2016). *Uporišta: Članci, intervjui i besede*. Beograd: Catena Mundi.
- Slijepčević, Đ. (2013). Kult Svetog Save u našem narodu. U Obradović, B. (ur.), *Tajna svetosavlja – nepoznati pogledi na ličnost Svetog Save*. Beograd: Catena Mundi. 34.
- Popović, D. (1998). Mošti Svetog Save. U Sima Ćirković (ur.), *Međunarodni naučni skup Sveti Sava u srpskoj istoriji i tradiciji*. Beograd, Kraljevo: SANU, Narodni muzej. 251–266.
- Samardžić, R. (ur.). (1994). *Istorija srpskog naroda: Srbi pod turskom*

- vlašću* (knj. III, tom 1). Beograd: SKZ.
- Šljukić, S. (2012). Entoni Smit o odnosu nacionalnog identiteta i mita o izabranosti. U Rajko Bukvić (ur.), *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 139(2), 283–293.
- Teodosije. (1984). *Žitije Svetog Save*. (D. Bogdanović, prir.). Beograd: SKZ.
- Vasić, M. (2005). *Islamizacija na Balkanskom poluostrvu*. Istočno Sarajevo: ZUNS.
- Vidović, Ž. (2008). *Istorija i vera*. Cetinje: Svetigora.
- Vitezović, M. (1999). *Srpski mislim*. Beograd.
- Vukoičić, J. (2014). Kosovski mit i srpski nacionalni identitet. *Radovi: časopis za humanističke i društvene nauke*, 19, 37–54.
- Velimirović, N. (2013). *Kosovo i Vidovdan*, Podgorica.
- Zirojević, O. (1998). Sveti Sava i naši muslimani. U Sima Ćirković (ur.), *Međunarodni naučni skup Sveti Sava u srpskoj istoriji i tradiciji*. Beograd, Kraljevo: SANU, Narodni muzej. 433–438.

SERBIAN MEDIEVAL TRADITION AND SERBS UNDER OTTOMAN OCCUPATION

ABSTRACT

Vows and myths have a big role in forming national identity. For the Serbian people, there are two vows of crucial importance for the preservation of identity. Those are vows about St. Sava and Kosovo. These vows are especially put to the fore in critical historical periods. They affect the development of collective affiliation, the standards of behavior, they promise solidarity as well as the people's connection as a whole. Also, the vows influence the preservation of tradition, culture, and customs. They play a big role in the development of collective cultural memory, its preservation and its transfer to the future generations.

Keywords: national identity, St. Sava, myth, collective memory.